

O pesmih Aleksandrova.

Oton Zupančič.

A skriti so še v polju klasi . . .

Kajti ta knjiga je obet, velik obet, ki ga nam ne izpolni nikdar oni, ki ga je dal. A v njej je korak, ki sili naprej. In ljubši mi je ta obet in pomembnejši se mi zdi za nas nego marsikatera izpolnitev, ki je držala medlo dano besedo; premnogo jih imamo takih jalovih izpolnitev in druga je klavrnejša od prve; a redek je čas velikih obetov in nerazumljen projde mimo množice; v njih je začetek, prvo gibanje spočetja in rojstva, prvo skrivnostno pretakanje mladih sokov, borba in hrepenenje po dalji in po luči. »Tavanje v bodočnost« je imenoval umetnik to borbo in to hrepenenje, ljudje pa hočejo varne in gotove dovršenosti in te jim ne nudi ta knjiga, kakor je ne nudi velika umetnost sploh.

* * *

Naši novejši poeziji se očita, da je slabotna in malodušna, da ni v zvezi z življenjem in njega borbami. Oglejmo si to življenje in njega borbe pri nas in kako se zrcalijo v naši slabotni in malodušni poeziji! Ako je umetnost najzvestejša hčerka življenja in če je slabotna in malodušna, mora tičati vzrok temu prikazu v naših razmerah, kajti kako bi rasla smokva na trnju in kako naj rodi kopina grozd! Na vseh straneh se pojavljajo zahteve po krepki, po narodni umetnosti in da gre na glasovanje, kdaj bi že imeli svojega Bismarcka poezije. »Zahtevaj, nič ne prosi«, princ Mirza, kajti ti imaš pravice! A Muza se smehlja in Pegaz ne gre niti pod ta jarem! Ne na ustih, ne na papirju — pravice svoje nosi vsak v svoji notranjosti, in dokler se ne izpriča s temi, so njegove zahteve jalove in njegove prošnje brez moči.

Kak narod smo pravzaprav mi? Kje je naša preteklost, mati sedanjosti in stara mati bodočnosti? Slava Sama in Ljudevita — tako daljna je, da več niti resnična ni. Duvanjsko polje, kjer je zaplala še enkrat misel skupnosti jugoslovanske, kjer se je dvignil še enkrat visoko narodni duh-orel, hrepeneč po svobodi — prazen zvok si našim ušesom! In potem — noč; stoletja in stoletja je spala misel svobodna in stoletja in stoletja ni odprla svojih oči. In za ves ta

interregnum naj bo dovolj samo Jenkov »tujji meč«? Tudi drugim narodom je gospodoval »tujji meč«. Geografsko neugoden položaj, neodoljiva sila historičnega razvoja — važen faktor, a ne edini, kakor je pri nas v navadi, valiti vso krivdo od sebe, projicirati jo v vnanjost. Še drugi činitelj treba vpoštevati, notranji faktor: naš značaj. Kako je narod reagiral na vnanji pritisk? Kaj se je premaknilo, katera prememba se je izvršila v njegovi duši, da je postal iz bojvnika (slovanska ovčja narava — bajka) narod hlapčevski, brez samozavesti, noseč tujji jarem pokorno in brez odpora? Prešeren, mislim, je odkril nevede in nehote, instinktivno, skrivnost našega značaja: črtomirstvo. Nevede in nehote, brez psiholoških fines je označil naše jedro v dveh verzih:

»Tak se zažene, se pozneje vstavi
mladenič. —«

To je vsa razlaga za Črtomirov preobrat in v teh besedah tiči globoka narodnopsihološka resnica, ako jih obrnemo na značaj našega naroda vobče. Črtomir, naš klavni junak, to si ti, narod naš:

»Bojuje se najmlajši med junaki
Za vero staršev, lepo bog'njo Živo,
Za Črte, za bogove nad oblaki.«

Kaka krepost v teh ritmih, kak zanos . . . a nazadnje se suho konstatuje:

»V imenu krsti svete ga Trojice . . .«

Pesnik postane proti koncu epa kronist, ki nam ob kratkem našteje nadaljna pota svojega junaka; ob kratkem, vendar skrito sramežljivo — bil je tudi še kot kronist pesnik.

V vsakem Slovencu se ponavlja ta poteza v miniaturni, in naša zgodovina nam kaže v celoti isto črto: veliki, kruti in brezobzirni boji — poraz in konec vsega. S povešeno glavo »čez grob bednega očaka nemo borni vnuk koraka«. Hej, Korotanci, najvernejši pristaši Posavca, vi ste najprej spravili svoje kije in prepustili jeklo rji in ščite trohnobi!

Žive preteklosti nimamo, samo polpreteklost, in kar sega iz preteklosti v naš čas, je vse iz zadnje dobe. Drugi narodi imajo može — kakor jasen signal zveni njih ime po rodni zemlji; ž njihovo osebnostjo je spojen kak važen moment v življenju naroda, ali velik uspeh, ali veliko upanje, ali velika žalost, nekaj odločilnega in mogočnega, brez česar bi narod hodil popolnoma druga pota in kar je delo teh mož. In pri nas? Tudi mi imamo svojega moža: v vsaki gostilni visi na steni Bleiweis. Filister od nog do glave, ki ga je

slučaj zanesel na neko mesto in ki je stal na njem, kakor bi bil stal vsak drugi. On ni nikaka markantna osebnost in velik v nikakem oziru.¹⁾ Celo majhen ni bil — bil je malenkosten. In tak narod smo mi Slovenci: tega srednjega človeka brez vsake izrazovite črte smo si izbrali za svojega junaka in po filistrsko ga slavimo. Če bi se pod njegovim očetovskim pogledom navdušili resnično in sveto, pozabivši ga za hip — en pogled na steno in zbogom višave in dalje, kajti zapazili bi, da smo ga razžalili in izdali katero onih svetinj, ki jim je bil on čuvar. On, vtelešeni duh reakcionarstva, bedi nad našimi vzori, vlada naše navdušenje, da ne prekorači mej dostojne priznane srede — in vedno in z lastno mu akribijo vrši že desetletja to sveto opravilo. Evo naše duševne srede, odkoder vstajajte velike, osvobojujoče misli!

* * *

To je en vir naše poezije.

In drugi: doli na Poljanah za Ljubljano se dviguje visoka, starinska hiša, mračna kakor srd božji. Prvotno tovarna, sedaj vojašnica, bila je nekaj let od časa do časa kasarna, večinoma pa napol prazna, napol obljudena od ljudi, ki niso niti kmetje niti meščani. Bolezen in skrb je tu doma in greh in pobožnjaštvo v čudni zmesi. Polna dolgih vež je ta hiša in praznih soban in napol odprtih vrat, ki vodijo bogve v kake prostore, polna tajinstvenosti in groze. Delavci, rokodelci in fabričanke stanujejo tu in sestradani študentje in propali ljudje. To so inteligenca, in ta je v časti — na skrivnem; a Bog ne daj, da bi se hotela dokumentirati na vnanje in zahtevati vidnega spoštovanja! Prijatelj, učen si in znaš brati, a naš si, cukrarnar si! Kadi moj tobak in jaz bom tvojega, kvartaj z mano, pokaj od smeha, kadar ti kvantam jaz, in jaz bom poslušal tvoje pripovedi in si jih bom izkušal zapomniti. In če sem pijan, bodi dober z menoj, in ne zameri mi, če po noči razgrajam, kajti — vse na svetu se človeku vrača. In ako prideš kdaj pozno domov in me najdeš v svoji postelji, položi me na tla, kajti na svoji postelji spati imaš pravico, in prav je, da spim jaz na tleh, če sem se zmotil in zgrešil vrata. — Takole je to tam doli.

Naplavina so ti ljudje, izmetana z dežele in iz mesta tu sem v zadnji pas okrog Ljubljane, in človek, opazujoč njih žitje in bitje, ne ve, ali so začetek ali konec, ali nosijo v sebi kal življenja ali razpad. In odtod je izšel velik del naše mlade literature.

* * *

¹⁾ O Bleiweisu-politiku ima uredništvo drugo sodbo.

Duševni proletarijat, bohema, ki nosi v sebi hrepenenje po dalji, po rešitvi iz tesnobe, ki ga obkroža in utesnjuje. In pripeti se tekom let, da zaide tak človek, ki je doslej živel čudno samotarsko življenje, v družbo, v našo visoko sredo. Gleda, posluša in se čudi: omamljen je od sreče in zadovoljstva teh ljudi, ki govore z lahkoto o vseh kulturnih vprašanjih in s tako samozavestjo, da morajo imeti prav; kajti kateri srečen in zadovoljen človek ni samozavesten in nima o vsaki stvari svoje končne misli in sodbe, ki stoji tako elegantno-ležerno razkoračena, da ji ne moreš nič! A skoro spozna puhlost lepo zvenečih besed, vidi, da ga ne loči od teh ljudi samo materija, ne samo rod in imetek, ampak da je še večja razdalja med njim in njimi v vsem naziranju in mišljenju. Kmalu spozna njih duševno omejenost ali vsaj nesposobnost za vsak razvoj, njih reakcionarstvo. Njih nazori so lepi, zaokroženi in dovršeni, in poleg teh ne obstanejo s težavo pridobljene misli, ki nimajo nikake zaslombe nikjer: prišle so iz neznanih krajev po trnjevih in krvavih potih med svet in njih lepe, zaokrožene in dovršene pajdašice jih gledajo kakor gosposka deca neokretno, bosonogo dete, ki ne ve ne za očeta ne za mater . . . In k vragu vse občudovanje! Spoznal je mladenič meje srečnih in zadovoljnih ljudi in v teh mejah mora ostati tudi on, ako hoče med njimi obveljati. In zavabi ga tujina, velika, mogočna in blesteča. Domovina mu je dala, kar mu je mogla dati. A to je bore malo za njegovo veliko hrepenenje. Ni se moči razmahniti v njej, ni prostora za svoboden polet. In — tujina je tako blizu: eno noč vlaka — in že imaš dom za hrbtnom. In sedaj plane mladenič s željenjem in nenasitnostjo barbara v šumno reko, ki se tako bujno vali ob njem: razkošje ga prevzame vsega in on uživa vse, kar se mu nudi, vso visokost in vso nizkost velemesta; zmeša se za hip, in omamljen več ne loči mej, sila vtiskov, navaljujoča nanj od vseh strani, je porušila vse, kar je sezidal v dneh samote in zatajevanja. A ko se iztrezni iz prve omotice, potem se začne veliko in težko delo: čistiti se, izmetati iz sebe blato in ločiti žlindro od drage kovine. Štiri reči na svetu so se zdele kralju Salomonu čudne in neumevne: ladja sredi morja, orel v višavi, cedra na Libanonu in pota mladega moža. A pri nas nimamo Salomonov. Pota mladega moža, tajinstvena velikemu duhu in čudovita v svoji nepreračunljivosti, so našim prorokom jasna, kakor na dlani začrtana.

»Pusti nas, pojdi, odpusti ti Bog,
človek zgubljen si . . .«

To stališče zavzema društvo in Bleiweis s stene ga blagoslavlja. In ko se vrne mladi mož v domovino — »še tujino nosim s sabo« —, je »ko noč tih in tuj.« Čut osamelosti, ki ga je gnal z doma, je sedaj še večji in razdor je še širši. Ako se nočeš zatajiti, izgubiti se v povprečnosti, ne preostaja ti drugega, nego nastopiti boj proti društvu in njega nazorom — ali zapreti se in zaživeti svoje življenje.

* * *

Potop preti, toda:

»Izginila vsa živa bitja tudi niso o potopi . . .
in nekaj še mi drago je na sveti.
To pa ko Noe v deske hočem jaz zapreti,
da rešim in ohranim je.«

To je bila pot Aleksandrova: zapri se, reši, kar ti je še ostalo in živi svoje življenje! Naravno, kajti za boj ni bila njegova priprosta, nekomplcirana narava. Pokazal je hrbet vsemu, kar ga je mamilo doslej, in zagledal se je v širino naših polj in v naše gozdove, pobratil se je s planjavo in z izpodnebnim vetrom, kajti od človeka so

»boljši vetri po polji
in boljše breze na pomolji.«

In zaživel je priprosto in zdravo življenje med gorenjskimi kmeti. Od zemlje same je hotel izvedeti nje zadnjo skrivnost, poslušati nje tajinstveni govor. In tu se je osvobodil vsega naslanjanja, v katero ga je zavajal večkrat prej njegov lahko prilagodni duh. Od zamišljenega Koljcova in svežega Burnsa mu je ostal samo način opazovanja, oko, ki je zasledilo v najneznatnejšem dih poezije in je ujelo v bežnem trenutku večni simbol. Zazvenelo mu je polje pod solncem in vznikle so mu iz duše one čudovite pesmi o klasu, o ajdi, o svetem Janezu, kako kresnikuje skozi vas, ki stoje osamljene v naši poeziji, toliko nove, plodne lepote je v njih. To ni literatura, to niso besede in rime, to so doživljaji. In one ženitovanjske pesmi in vsa kmečka pratika s črnimi in rdečimi svetniki! A pesem o ajdi je siloma pretrgana — brez prehoda in brez vse vnanje zveze te iznenadi mračni konec. To so one črne misli, ki pridejo — sam bogve odkod in zakaj. Pesnik sam izprašuje, s strahom in bojznijo si dela poguma kakor otrok, ki poje skozi mrak grede pesem o strahu, da bi ga ne bilo strah.

»V srcu polno zdravih mōči,
kaj bi mi, ve črne misli?
v jasnem je o polunoči!
Kaj bi mi, ve črne misli?»

Kdo bilà vam mati?
 Kdo bil vam je kum?
 ah, vseh skupaj ne oplašì
 bodri se pogum!«

A ne more pregnati strahu. Črne misli ga obletajo, kakor jate vranov vrešče nad njegovo potjo. Nedosežno naivno je izražen ta strah v pesmi: »Pa ne pojdem prek poljan.« »Črna slutnja gre z meno!« To je trpka brašnja iz cukrarne v svet: smrtna kal in strah pred smrtjo za prigrizek!

Vse temnejše so njegove nočne fantazije in vse trpkejši je njegov prezir. S kako sovražnim očesom je gledal zadnji čas v svet in kako je sodil o sladkem človekoljubju, nam kaže najostreje pesem »Ti sam si drag si«. Vse zveze so pretrgane, vsi kompromisi zavrženi: vsak na svoji strani — očitno in odkrito si glejmo oči v oči, ne prikrivajmo si, da smo si nasprotniki! In vendar, Damijan, sosed za zidom, nama obema ni nič kaj lahko. In če ti je prav, pošljem ti v tolažbo vina. A meni, Damijan, bo skoro boljše, in takrat, Damijan, ti potrkam v znamenje na zid. A kako bo potem s teboj, Damijan, sosed za zidom? . . .

Je li hotel kaj povedati s svojo zadnjo pesmijo ali ne — povedal je! »Ne bodi vendar preveč bolan!«

In ti — Damijan?!

O tebi sanjam vsako noč . . .

O tebi sanjam vsako noč,
 o tebi, Erna sladka —
 objemljem te poljubljaoč
 s slastjo brez zapopadka. —

In srce mi zahrepeni
 po oni dolgi noči,
 ki v groba hladni zemljici
 po smrti mi napoči.

Kako v prelestnih teh nočeh
 drhtiš na prsih mojih! —
 Vso srečo čitam ti v očeh,
 v nasmehih zrem jo tvojih . . .

Saj sanjal tam bi vekomaj
 o tebi sanje sladke —
 a tu na zemlji so sedaj
 mi te noči prekratke! —

Sergej.

